

Hegedűs Ernő¹ – Vedó Attila² – Molnár Gábor³

A TERÜLETVÉDELMI ELVEN FELÁLLÍTOTT TARTALÉKOS KATONAI ERŐK SZERVEZÉSÉNEK ÉS ALKALMAZÁSÁNAK TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI (1944–1945)

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG KISEGÍTŐ KARHATALMI
ZÁSZLÓALJAINAK RENDVÉDELMI ÉS KATONAI TEVÉKENYSÉGE
A HADTÁPTERÜLET BIZTOSÍTÁSA SORÁN
I. rész

<https://doi.org/10.30583/2020.3.193>

Összefoglaló

Hazánkban megkezdődött a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének újjáépítése. Napjainkban az ország járási igazgatási szintjein önkéntes területvédelmi tartalékos századokat állítanak fel. Ennek egyik szervezeti előzménye, hogy a Magyar Királyi Honvédség területi elven szerveződő Kisegítő Karhatalmi (KISKA) zászlóaljai 1944-45-ben őrszolgálatot láttak el a haderő hadtápterületén, emellett járőröztek és karhatalmi- rendészeti tevékenységet végeztek.

Kulcsszavak: Magyar Királyi Honvédség, karhatalom, hadtápterület, őr- és járőrszolgálat, rendvédelem, KISKA zászlóaljak, területvédelem, tartalékos rendszer, milícia

Abstract

The rebuilding of the volunteer reserve system of the Hungarian Defence Forces has recently been begun. The volunteer territorial defence companies are being raised on the country's district level. Some of the predecessor organizations of this process were the auxiliary

¹ Dr. Hegedűs Ernő mérnök alezredes, NKE adjunktus, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság szakosztályvezető. ORCID: 0000-0001-8457-5044

² Dr. Vedó Attila rendőr őrnagy, NKE Határrendészeti Tanszék adjunktus, ORCID: 0000-0001-7382-5001

³ Molnár Gábor MH Katonai Rendészeti Központ, okleveles történész, NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusz.

security battalions (KISKA) of the Hungarian Royal Army, raised on territorial bases and performed guard, patrol and law enforcement duties in the rear areas during 1944-45.

Keywords: Hungarian Royal Army, auxiliary security force, rear area, guard and patrol duties, law enforcement, KISKA battalions, territorial defence, reserve system, militia

Bevezetés

A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei között ugyan felsorolható az 1848-as, illetve az 1956-os Nemzetőrség ténykedése, azonban alapvető elemként a kiterjedt szervezettel, hosszabb idejű működéssel, jogi szabályozási háttérrel és harci tapasztalatokkal rendelkező – mintegy 19 zászlóalj méretű – Magyar Királyi Honvédség Kisegítő Karhatalmi (KISKA) Zászlóaljainak (1944–1945) rendészeti és katonai tevékenysége szolgálhat, elsősorban az ostromlott Budapest, mint hadtápterület biztosítása során.

A Kisegítő Karhatalmi Zászlóaljakat a nyilas hatalomátvétel után, 1944 októbere és decembere között állította fel a Magyar Királyi Honvédség. Budapesten kerületenként egy zászlóaljat hoztak létre, összességében mintegy 7000 fő létszámmal.⁴ Tevékenységükre már a budapesti ostrom körülményei között került sor, amikor a haderő hadtápterületét maga a város adta, a katonai tárintézetekkel és a megmaradt hadiipari termelőegységekkel együtt. Járőröztek a hátramaradt és csellengő katonaállomány összegyűjtése, illetve – a katonai tárintézetek külső körzetében – a közrend fenntartása érdekében. Őrszolgálatot láttak el a megmaradt (ki nem telepített) hadiipari termelő egységeknél, gyáraknál – ideértve a munkaszolgálatosokat és a kényszermunkásokat foglalkoztató üzemeket is. Őrizték a haderő sebesültjeivel megtelt egészségügyi, valamint az egyéb szociális és egészségügyi intézményeket (pl. gyermekotthon stb.). Részt vettek a hidak és vasútállomások őrzésében, közel-körzeti biztosításában is.

⁴ Amint arra Dr. Bartha Ákos, MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársa rámutatott, a KISKA általános megnevezése „kisegítő honvéd karhatalom”. Megjegyzendő továbbá, hogy nem volt az összes kerületi KISKA egység zászlóalj erejű, egy részük szervezése megrekedt század szinten.

A KISKA *karhatalmi feladatokat ellátó katonai erőként* ily módon alapvetően rendészeti feladatokat látott el, ám a hadi események alakulása következtében fegyveres összecsapásokban is részt vett. Az ostrom során a KISKA már aktív fegyveres harctevékenységet is végzett a védelem megerősítése céljából. Több alkalommal összecsapott a nyilasokkal, illetve éjszakai járőrei lőttek a nyilas „járőrökre”. Ugyanakkor a jelen szaktörténeti tanulmány – elsődleges **célja** szerint – elsősorban *szervezetszerű katonai tevékenységüket, karhatalmi, illetve rendészeti célú alkalmazásukat vizsgálja a hadtápterület biztosításával összefüggésben*.

A **logisztikatörténeti** (szaktörténeti) kutatások szempontjából fontos kiemelni, hogy *a KISKA zászlóaljak elsősorban gyárakat, vasúttárolásokat és vasúti, illetve közúti hidakat őriztek*. 1944-ben Magyarország ipari teljesítményének mintegy 70%-a Budapesten koncentráldott. A gyárakat és üzemeket egy kiterjedt vasúti hálózat látta el szénrel és nyersanyaggal, amely jelentős iparvasúti hálózattal egészült ki. „*Budapest városias beépítettségű területeinek jelentős részét alkotják egykori és jelenlegi ipari és közlekedési zónák, ezeken belül pedig az egyik legjelentősebb területhasználó a vasút.*”⁵

A KISKA létrehozásának közvetlen szervezeti előzményeként célszerű megvizsgálni a leventeservezeteket, valamint a Nemzetőrség szervezetét és feladatrendszerét is. Ezek az alakulatok is **területi elven szerveződtek**. Célszerű emellett megvizsgálni a Magyar Királyi Csendőrség és az állami rendőrség kötelékében szervezett – vagy szervezni próbált – *karhatalmi erőket* is.

Fontos körülmény, hogy napjainkban megkezdődött a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszerének újjáépítése. A **területvédelmi tartalékos rendszer** kiépítése során – a honvédelmi miniszter utasítása alapján – mind a 197 járásban (beleértve a 23 fővárosi kerületet is) egy-egy százfős **területvédelmi tartalékos századot** kell létrehozni. Ennek kapcsán is érdemes visszatekinteni a városi területvédelem XX. századi történelmi előzményeire, tapasztalataira, választ keresve az alábbi kérdésekre:

- Egy többségében önkéntesekből álló, csak rövid kiképzésnek alávetett, de rendkívül részletes helyismerettel rendelkező,

⁵ Tolnai Gábor: Városi vasúti területek változásának és jelenlegi környezeti állapotának vizsgálata légifelvételek alapján. Távérzékelési technológiák és térinformatika online folyóirat. 2012. évi 2. szám. <http://www.rsgis.hu/RS&GIS-2012-2-2.html>

területi elven szerveződő tartalékos erő hogyan állja meg helyét a városi harcban, illetve a – napjainkra ismét olyannyira jellemző – kis intenzitású, aszimmetrikus, gerillaharc-jellegű összecsapásokban a felfegyverzett bűnözői csoportokkal szemben?

- Egy területi elven működő tartalékos erő mennyire képes hatékonyan működni különféle objektumok őrzése vagy rendvédelmi célú járőrözés során?
- Az új egységek mennyire hatékonyan működhetnek együtt a rendőrséggel?

Ezekre a kérdésekre is törekszik választ találni a Magyar Királyi Honvédség Kisegítő Karhatalmi zászlóaljainak katonai és rendvédelmi tevékenységét vizsgáló jelen tanulmány, kiemelt figyelmet szentelve a katonai raktárakkal, vasútállomásokkal, közúti és folyami hidakkal sűrűn ellátott hadtápterület biztosítási kérdéseinek is.

A tanulmány könnyebb érthetősége érdekében a vizsgált időszakban alkalmazott kifejezések, fogalmak értelmezését, mai fogalmakkal történő megfeleltetését kívánja bemutatni az alábbi táblázat.

A HADTÁPTERÜLET FOGALOMMEGFELELTETÉSE A KORSZERŰ KATONAI LOGISZTIKA FOGALOMRENDSZERÉNEK⁶

1. számú táblázat

Műveleti szint / mögöttes terület mély- sége	<i>Korábbi fogalom</i> (1815- 1945) magyar / angol		<i>Korszerű fogalom</i> (1945-2020) magyar / angol	
<i>Hadászati</i>	„hadműve- leti alap/bá- zis”	base of ope- ration	hátsószág, in- tegrált hátor- szágvédelem, hadászati mö- göttes terület	Homeland, Homeland De- fense, strategic rear area
<i>Hadműveleti</i>	hadtápterü- let	nincs angol megfelelő (francia: loger)	mögöttes terü- let	rear part of ope- rational theatre

⁶ Források: Katonai Terminológiai értelmező szótár, 2015.,
NATO STANAG AAP-06 Glossary and Terms Definitions, 2019.,
US Army JP 3-0 összhaderőnemi doktrína, JSEC honlap.

1. A területi elven szerveződő tartalékos erők egyes fogalmainak és történeti előzményeinek áttekintése

1.1. Területvédelem

A különböző területvédelmi elméletekkel már az ókorban is lehetett találkozni, magának a területvédelemnek a fogalmát azonban csak az 1970-es évektől használják a hadtudományi szakirodalomban. Egységes, általánosan elfogadott definíciója azonban a mai napig nem született. Az első, a területvédelmet komplexen vizsgáló monográfia szerzőjének, **Sir Adam Roberts** oxfordi professzornak a szavait idézve a területvédelem értelmezése: *„országoként eltérő lehet (...) más politikai, szervezeti és stratégiai jelentéssel bír. (...) a kifejezést olykor három teljesen különböző dolog megjelölésére használják: a védelempolitika egy meghatározott típusára; egy hadszervezeti formára; harcmódra.”*⁷

Összességében megállapítható, hogy a külföldi – azon belül is elsősorban az angolszász – és a hazai szakirodalom közötti leglényegesebb különbség abban mutatkozik meg, hogy amíg előbbiek többnyire egy önálló katonai stratégiai koncepciót értenek alatta, addig hazánkban – legalábbis elméleti szinten – a területvédelmet jellemzően a hátszörzgvédelem részeként kezelik oly módon, hogy azt a hátszörzgvédelem komplex feladatrendszerének katonai feladataival azonosítják. Mindez természetesen történeti és szervezeti előzményekkel magyarázható, illetve a katonai stratégiai gondolkodásban megmutatkozó különbségekből fakad, és emiatt régióként, országonként is jelentős eltérések mutatkoznak az egyes területvédelmi koncepciók kapcsán.⁸

Ezekben az elgondolásokban közös elemként jelenik meg az, hogy adott ország katonai stratégiájában számolnak a saját területen, tehát az ország határán belül folytatott katonai védelmi műveletekkel, illetve védelmi harctevékenységgel, jóllehet ezen műveletek és harcok mértéke, szerepe és jellege (a *harc megvívásának módja*) már korántsem egységes elvek alapján kerül kidolgozásra. E tekintetben a legalapvetőbb különbség abban mutatkozik meg, hogy az egyes országok a

⁷ Roberts, Adam: Nations in Arms. The Theory and Practice of Territorial Defence. Palgrave Macmillan. 1986. 34. o.

⁸ Erről bővebben vö. Molnár Gábor: A területvédelem és a területvédelmi erőkkel kapcsolatos különböző értelmezések, meghatározások. In: Hadtudomány és a XXI. század. 2018. Doktoranduszok Országos Szövetsége. Hadtudományi Osztály. 157–172. o.

területvédelem feladatrendszerét miként határozzák meg. Hazánkban a területvédelem feladatrendszerébe sorolt tevékenységeket többnyire a **Hadtudományi Lexikonban** felsorolt feladatok alapján határozzák meg, amelyek az alábbiak:

- légideszant-felderítés;
- légideszant erők elleni harcfeladatok;
- terrorista csoportok elleni harcfeladatok;
- felderítő- és diverziós erők elleni harcfeladatok;
- mentési és mentesítési feladatok ellátása a csapást szenvedett katonai és polgári objektumok, létesítmények vonatkozásában, valamint a csapások következményeinek a felszámolása;
- a lakosság és az anyagi javak mentése;
- veszélyeztetett műtárgyak őrzése;
- katonai rendészeti feladatok;
- az ország valamely körzetében lévő fontosabb katonai és polgári objektumok őrzésvédelme és az ott lévők élet- és munkafeltételeinek biztosítása;
- katonai rendészeti, tűzrendészeti feladatok;
- főbb közlekedési útvonalak harcbiztosítása és forgalomszabályozása;
- közreműködés az ország belső rendjének fenntartásában;
- sugárfigyelő és jelzőrendszerek működtetése.⁹

Fontos megjegyezni, hogy azokat a területvédelmi elméleteket, amelyek a felsoroltaknak megfelelően határozzák meg a területvédelem feladatrendszerét, eredetileg jellemzően azokban az országokban, illetve szövetségi rendszerekben dolgozták ki, amelyek számottevő *expedíció*s, azaz *erőkivetítési képességekkel* rendelkeztek/rendelkeznek, és ezért katonai stratégiai koncepciójukban csak korlátozott mértékben számoltak/számolnak a saját területen folytatott védelmi műveletekkel. Ezekben a koncepciókban tehát viszonylag jól elhatárolható egymástól a *háterszág*, a *hadtápterület* és a *frontvonal*.

Ettől eltérőek azok a területvédelmi elméletek, amelyek abból indulnak ki, hogy az adott ország nem rendelkezik megfelelő

⁹ Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 1325. o.

harcképességekkel ahhoz, hogy az ország területén kívül sikeresen lépjen fel támadólag vagy preventíven, illetve nem képes egy esetleges támadást az ország határánál megállítani, ezért akár jelentősebb területfeladásra kényszerülhet, amelynek következtében a harc döntő részét a saját területén kell megvívnia. Ez esetben a *hátország*, a *hadtápterület* és a *frontvonal* közötti határok elmosódnak. Az ilyen területvédelmi koncepciókban a területvédelem feladatkörébe sorolt feladatok között sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a harcfeladatokra, amelyeket alapvetően a *halogatóharc*, a *gócjellegű* és általában a *kis kötelekben folytatott harctevékenység harcászati elveinek* megfelelően dolgoznak ki.¹⁰

Az ilyen típusú területvédelmi elméletek legfőbb ismérveit a már említett **Sir Roberts**, valamint munkatársa, **Gene Sharp** a következőképpen foglalták össze:

- az ország területének egy része vagy akár az egésze megszállás alá kerül;
- a védelmi harc ennek következtében az ország területén belül valósul meg;
- a védekező fél állandó rajtaütésekkel gyengíti a támadókat, ezzel megnehezítve, hogy azok tényleges kontrollt gyakorolhassanak a megszállt terület felett;
- a védők jellemzően csak védelmi harcképességekkel rendelkeznek;
- a gerillajellegű harctevékenység polgári ellenállással egészülhet ki.¹¹

Vizsgált korszakunkból, a második világháború idejéből a szakirodalom az előbbi területvédelmi elmélettel azonosítja az Egyesült Királyság, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland, valamint a semleges államok

¹⁰ Ezeket a területvédelmi elméleteket gyakran „*mélyégi védelemként*” is nevezik. Fontos azonban megjegyezni, hogy a területvédelem fogalmát eredetileg az ezen elvek alapján kidolgozott elméletekre használták, így a hazánkban ismert, a hátszázorévédelemmel összefüggő területvédelmi értelmezés kevésbé elterjedt. A NATO-ban például azt alapvetően a polgári védelemmel és az úgynevezett „*biztonsági erőkként*” kapcsolatban tárgyalták sokáig, illetve az utóbbi időben megfigyelhető, hogy a területvédelem fogalmát gyakorta használják pusztán egy adott ország harcképességei kapcsán is, szembe állítva a területvédelmi harcképességeket az erőketelési képességekkel. vö. Molnár i.m. 164. o.

¹¹ vö. Molnár i.m. 165–166. o., Roberts i.m. 34. o., Sharp, Gene: *Sharp's Dictionary of Power and Struggle: Language of Civil Resistance in Conflicts*. Oxford University Press. 2012. o. 111. o.

területvédelmi rendszereit, míg utóbbival főleg a délkelet-ázsiai hadszíntéren, valamint a németek által megszállt balkáni és kelet-európai országokban, illetve részben Franciaországban és Olaszországban kibontakozó ellenálló mozgalmakat.¹² Amint azt majd alább bemutatjuk, a KISKA zászlóaljok felállítása az *előbbi* területvédelmi koncepcióba illeszkedik, miután azokat alapvetően a hátországvédelem, illetve a hadtápterület-biztosítás okán hozták létre.

1.2. Területvédelmi erők

A területvédelmi erőket a műveleti erőktől leginkább harcképességük és haderőszervezési jellemzőik alapján szokás megkülönböztetni, amely értelemszerűen eltérő feladatrendszerükből következik. A műveleti erők alatt a harcképesség tekintetében mindenekelőtt az összefegyvernemi harcképességgel rendelkező erőket kell értenünk, amelyek szervezetileg magasabbegységekre – azon belül pedig egységekre és alegységekre – tagolódnak. Haderőszervezési szempontból meghatározott békeszervezettel rendelkeznek, tehát magasabbegység-szervezetük békeidőben is adott. Az állományt hivatásos, szerződéses, illetve sorállományú katonák alkotják, melyeket az adott magasabbegységnél nyilvántartott tartalékos állományúakkal tölthetnek még fel hadilétszáma mozgósítás útján.

A területvédelmi erőket ezzel szemben korlátozott harcképességű erőkként tartják számon, amelyek nem vagy csak ritkán rendelkeznek összefegyvernemi harcképességekkel és magasabbegység-szervezettel, haderőszervezési szempontból pedig *milíciarendszerben* működnek. Utóbbiból következik, hogy a területvédelmi csapatok békeszervezete alapvetően csak az adott egység, illetve alegység működéséért, vezetéséért, az adminisztratív teendőkért, valamint a kiképzésért és a mozgósításáért felelős hivatásos állományú törzsből áll, míg a végrehajtó állományt tartalékosok alkotják. Fontos szempont az ilyen típusú erőknél a **területi elv**, amely egyfelől azt jelenti, hogy a személyi kiegészítés tekintetében az adott egység, illetve alegység állománya az azonos hadkiegészítési körzet/kerület területén élő lakosságból egészül ki, másfelől pedig, hogy az adott egység, illetve alegység alkalmazási körzete jellemzően egybeesik a hadkiegészítési körzet/kerülettel.¹³

¹² vö. Roberts i.m. 26. o., 40-46. o.

¹³ vö. Hadtudományi Lexikon 925-926. o., 1325. o., Mendershausen, Horst: Territorial Defence in NATO and Non-NATO Europe. R-1184-ISA. Rand. 1973. 1-2. o., Roberts i.m. 20. o., 34. o.,

A KISKA zászlóaljakat harcképességük, feladatrendszerük, szervezetük, valamint személyi kiegészítésük tekintetében egyértelműen a területvédelmi erők közé sorolhatjuk. Jóllehet a KISKA zászlóaljak csak a háború utolsó szakaszában kerültek felállításra – ezért béke-szervezetük vizsgálata az imént vázoltak alapján nem lehetséges –, azonban figyelembe kell venni, hogy a KISKA zászlóaljak gerincét szervezetileg a korábban működő leventeservezetek, valamint a Nemzetőrség alkotta, amelyekkel kapcsolatban a fenti megállapítások teljességgel megállják a helyüket.

1.3. Területvédelmi erők rendészeti feladatkörben történő alkalmazása

A területvédelmi erők a kezdetektől fontos szerepet játszottak a rendészeti feladatok ellátásában. Ez részben történelmi okokra is visszavezethető, részben pedig magából a területvédelmi feladatok jellegéből következik.

A történelmi okok egészen az *állandó hadseregek kialakulásának koráig*, azaz nagyjából a 17-18. századig nyúlnak vissza. A jelzett időszakban a mai, modern értelemben vett rendőrségi szervezetek még nem léteztek, illetve csak a nagyobb városok önkormányzatai tartottak fenn – sokszor ugyancsak *milíciarendszerű* – rendészeti feladatokat ellátó szervezeteket.¹⁴ Ennek következtében a katonai erők rendszeresen láttak el rendészeti feladatokat, köztük igen gyakran a különböző, akkor már létező területvédelmi milíciacsapatok is. Ennek oka, hogy a *területi elv* miatt a helyi lakosságból szervezett *milíciacsapatok* viszonylag könnyen mozgósíthatók voltak a helyi jellegű rendészeti feladatok ellátására, míg a hadsereg nehezebben volt igénybevehető e tekintetben, különösen háborúk idején, hiszen a XIX. század második feléig még nem alakultak ki a keretrendszerű szervezési elveknek megfelelő tartalékos rendszerek. Ezért a műveleti erőket háborús időszakban – megfelelő tartalékállomány híján – sokkal nagyobb arányban kellett elvezényelni diszlokációjukból a műveleti területre, és mivel a polgári rendészeti szervezetek rendszere sem volt még ekkor kellően kiépített, a rendészeti feladatok jellemzően a területvédelmi erőkre hárultak.¹⁵

¹⁴ vö. Sullivan, Larry E.: Encyclopedia of Law Enforcement. Vol. 3. Sage Publications. 2005. 1089-1092. o.

¹⁵ vö. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásig. II és III. rész. In: Hadtudományi Szemle. 2016/4. (154-182. o.), 2017/3. (78-106. o.)

Ami a területvédelmi feladatokkal összefüggő rendészeti – és katonai rendészeti – feladatokat illeti, kijelenthető, hogy azokból gyakorlatilag egyenesen következnek az utóbbiak. Háborús helyzetben ugyanis a területvédelmi erők állományának napi szintű érintkezésben kell állnia a civil társadalommal. A *riasztási, légoltalmi, járőrözési, kitelepítési és biztosítási* feladatok, a *kritikus infrastruktúrának minősülő és civil környezetbe telepített objektumok védelmének ellátása* stb. feladatok ugyanis – amennyiben az indokolt – nem nélkülözhetik a katonákkal és a civil társadalom tagjaival szembeni rendészeti jellegű fellépést.

Ezek a feladatok a leghatványozottabban akkor jelentkeznek, amikor a műveleti erők a hátszántól távolabb eső műveletekben vesznek részt, illetve, ha a területvédelmi csapatok a *területi elv* alapján már berendezkedtek a számukra kijelölt *védelmi körzet* őrzetére és oltalmára. Ilyen esetben ugyanis a sikeres katonai védelem, mint elsődleges cél, a feladatok komplexitása következtében nagymértékben függhet a rendészeti jellegű feladatoktól.

Különösen igaz ez a civil lakossággal összefüggésben, hiszen, ha például egy település alkotja a *statikus védelem* tárgyát, tehát annak megvédése az elsődleges cél, akkor az megköveteli a szoros együttműködést a lakossággal. Az ilyenkor foganatosítható rendkívüli intézkedések (pl. a *szabad mozgáshoz, tartózkodási hely szabad megválasztásához való jog* vagy a *tulajdonhoz való jog* stb. korlátozása) végrehajtása pedig ugyancsak megköveteli a rendészeti feladatokban történő részvételt. Az itt vázoltaknak megfelelően a KISKA zászlóalj feladatrendszerében is ezért jelentkeztek hatványozottan az alább ismertetendő rendészeti feladatok, illetve határozták meg egy gyakorlatilag minden tekintetben területvédelmi erőnek tekinthető szervezet elnevezését.

2. Az általános katonapolitikai helyzet a KISKA zászlóaljak létrejöttkor

1944 szeptemberétől a szovjet Vörös Hadsereg már Magyarország területén nyomult előre. Az ország vezetését október 15. után a legitim hatalmat megbénító nyilas puccs során egy – a német megszálló erők által hatalomra segített – illegitim csoport, a Szálasi-kormány vette át. A németek által felfegyverzett nyilasok átvették az irányítást az utcákon.

Október 15-én estére az előkészítetlen kiugrási kísérlet kudarcba fulladt, a nyilas hatalomátvétel befejeződött. Másnap, október 16-án Horthy kormányzó német zsarolásra (fiát elrabolták) aláírta a lemondó nyilatkozatát, valamint kényszer hatása alatt kinevezte miniszterelnökké Szálasi Ferencet. Új fegyveres erő jelent meg: a felfegyverzett nyilas pártszolgálatosok. Az új politikai hatalmat és a nyilas fegyveres csoportokat a magyar haderő döntő többsége nem fogadta el legitim felettesként, illetve partnerként.

Az ostrom során alakult meg a Nyilaskeresztes Párt tagjaiból 5 területi és 3 üzemi ún. *hungarista harccsoport* (a Csepeli, a Zuglói-Kőbányai, a belvárosi, a Buda-hegyvidéki, az észak-pesti, illetve a MÁV, a BSZKRT és a Posta csoportja), a nyilas *Fegyveres Nemzetszolgálat* néhány különítménye (általában kerületenként egy). Ezekhez a szabad rablás lehetőségét felismerő bűnöző elemek is tömegével csatlakoztak, így összesen mintegy 4000 nyilas pártszolgálatos fegyveres tevékenykedett a körülzárt Budapesten. (A Rendőrség – még az 1930-as évekből eredeztethető nyilasmozgalom elleni aktív tevékenysége, illetve a nagyszámú bűnöző jelenléte miatt – inkább nyilasellenes tevékenységet folytatott, amelyben szövetségesre lelt a Magyar Királyi Honvédség KISKA alakulataiban.)

Fegyveres csoportjaikra támaszkodva a nyilasok október 17-én újjászervezték az *Állambiztonsági Rendészetet*. Október 26-án létrehozták a *Nemzeti Számonkérés Szervezetét*, amely nyomozásait a nyilas pártszervezetekre alapozta.

A katonai ellenállás megmaradt tagjai közül „sokan a Nemzetőrség, majd az ebből szervezett Kisegítő Karhatalom (KISKA) alakulataiba épültek be (XIII/1., XIV/1., XIV/2., XIV/3., 141., III., V., VII., VIII. kerületi alakulatok).”¹⁶ A Kisegítő Karhatalom létrehozása és felfejlesztése továbbra is számos lehetőséget kínált a katonai ellenállás számára.¹⁷

1938–1943 között a **tábori rendészeti szolgálat** ellátása a **tábori csendőrségre**, a **csapatcsendőrökre** és a **hadtápszászlóaljakra**

¹⁶ Dr. Ravasz István: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914 – 1945

¹⁷ A lengyel internáltakról való gondoskodást a Honvédelmi Minisztérium által irányított Magyar Vöröskereszt végezte, a Nemzetközi Vöröskereszt szervezeteinek segítségével.

hárult.¹⁸ 1944-től honi területen azonban vagy nem szerveztek már ilyen alakulatokat (hadtápszázlőaljak, hadtápcsendőrség), vagy átszervezték azokat (tábori csendőrség, tábori rendészeti szolgálat, csapatcsendőrség). Ugyanakkor továbbra is cél maradt *az ipari és közlekedési infrastruktúra megőrzése*.

A rendőrség és a csendőrség saját kötelékéből nem volt képes jelentősebb létszámú, a hadtápterület biztosítása céljából bevethető karhatalom kiállítására. Nem maradt más megoldás, mint a haderőhöz kötődő egyes szervezetek (Nemzetőrség, Leventeszervezet stb.) állományának mozgósítása egy, a haderő kötelékében szervezett, területi elven működő, tartalékos kiegészítő karhatalom felállítására. Ezek voltak a Magyar Királyi Honvédség Kiegészítő Karhatalmi Zászlóaljai (19 db).

A Kállay-kormány már 1943-ban megkezdte a Kiegészítő Karhatalom megszervezését, azonban ekkor még a Belügyminisztérium keretei között.¹⁹ Ez a szervezet azonban – megfelelő létszám hiányában – nem volt képes felállni.

Az ország 1944. évi totális mozgósítása elősegítette a KISKA szervezését. A Szálasi-kormány hatalomra jutásától kezdve fokozatosan rendelte el Magyarország totális mozgósítását. Ennek keretében **a 15-17 éves korosztályokat katonai elő-, a 18-35 éveseket katonai kiképzésre rendelték, százezer 35 éven felüli férfit katonai segédszolgálatra Németországba irányítottak. 1944. decemberben megkezdődött az egyetemisták, a közhivatalnokok és családjuk kitelepítése is.**

A felállítandó magyar alakulatok és a kitelepítettek ellátása, illetve a szovjet csapatok előli menekítés céljából körülbelül 24 ezer vagonnal és több száz uszályal élelmet, nyers- és üzemanyagot, **hadfelszerelést, gyári berendezést** szállítottak Németországba. Azonban sokan nem tettek eleget a Németországba vezénylésnek, egy részük a kiegészítő karhatalomba való belépéssel biztosította Magyarországon maradását.

¹⁸ Tevékenységüket a HM 58,200/Eln.1942 számú rendelet, valamint a HM által 1944. végén kiadott „Emlékeztető a Tábori Biztonsági szolgálat” c. utasítás szabályozta.

¹⁹ A Budapesti Közlöny július 21-i, szerdai száma közli a kormány 38lo/1943.számú rendeletét. In: Dékány Endre szerk.: Magyar Nemzet 1938. aug. 25–1944. márc. 22. Repertórium (1943. január–1944. március) (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek. Napilapok repertóriumai, Budapest, 1991)

A KISKA zászlóaljok létrehozására már a budapesti ostrom körülményei között került sor, amikor a haderő hadtápterületén – pusztán katonai és szakmai megfontolásokból is – **kisegítő-biztosító területvédelmi erőkre** (Kisegítő Karhatalomra) volt szükség. Kerületenként egy-egy KISKA zászlóaljat állítottak fel.²⁰

3. A kisegítő karhatalom hadtápbiztosítással összefüggő feladat-, illetve toborzási rendszere

3.1. Katonai karhatalmi feladatok és őrzésvédelem a hadtápterületen

3.1.1. Karhatalom

*A Kisegítő Karhatalom zászlóaljai elsősorban karhatalmi tevékenység céljából kerültek felállításra. A karhatalom a hatósági intézkedések végrehajtásához szükséges fegyveres erő, amely nem fegyverével, hanem a korabeli megfogalmazás szerint „fegyverének tekintélyével” biztosítja a polgári hatóságok rendelkezéseinek érvényre jutását. A polgári magyar állam rendvédelmi testületei több ok miatt sem voltak képesek megfelelni a közigazgatás egyre növekvő igényeinek, így Magyarország, más európai országokban is bevált, költséghatékony eljárást alkalmazva, a haderő alakulatait is igénybe vette a polgári közigazgatás támogatására.*²¹

A karhatalom tehát az ország törvényekkel szabályozott alkotmányos belső rendjének védelmére létesített szervezet vagy kivezényelt kötelék, amelyet *a közrendvédelmi feladatok megoldása érdekében vetnek be* (pl. tömegoszlatás). A karhatalom lehet katonai erő vagy rendőri csapaterő is. *A II. világháború időszakában* – tekintettel arra, hogy a mozgósított haderők létszáma messze felülmúlta a rendészeti

²⁰ Amint arra Dr. Bartha Ákos, MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársa rámutatott, a KISKA egy budapesti kerületben, Zuglóban több zászlóaljjal is rendelkezett.

²¹ Pontosan emiatt már a Magyar Királyi Honvédség első világháború előtti gyakorlati szabályzatainak is része volt a karhatalmi felkészülés, és már a Kiegyezés évében rendelkeztek a katonai alakulatok polgári hatóságok általi igénybevétele tárgyában. 1876-tól rendszeresen kiadtak részletes utasításokat a katonai karhatalmi kötelékek tevékenységének szabályozására. vö.: 1962/1876. HM kr. (VI.13.) valamennyi magyar korona területén levő törvényhatósághoz a katonai karhatalmak igénybevétele tárgyában, Magyarországi Rendeleték Tára X. évf. (1876) 285-289.o.

szervek létszámát – célszerű volt a katonai kötelékek karhatalmi célú alkalmazása a rendőrség, csendőrség tevékenységének támogatása, kisegítése céljából. A karhatalom olyan fegyveres testület, erő, amely egy ország vagy terület – például hadtápterület, város stb. – belső rendjének fenntartása céljából a hatóság rendelkezésére áll. A karhatalom rendszeresen járőrözik a védett területen. A karhatalom feloszlatja az engedély nélküli csoportosulást, tüntetést.

A klasszikus katonai karhatalom elsősorban forradalmi tömegmegmozdulások elfojtása során támogatta a rendészeti szerveket. (A gazdasági válság évei nemcsak a baloldali pártok és szervezetek aktivizálódását váltották ki, hanem ezekre az évekre esett a szélsőjobboldali szervezetek nagyarányú térnyerése is Európában.)

A Magyar Királyi Honvédség katonai kötelékeinek karhatalmi célú alkalmazását a két világháború között 1923-ban²², majd 1926-ban részletesen szabályozta a belügyminiszter katonai karhatalom igénybevételéről és alkalmazásáról szóló körrendelete,²³ amelyet a honvédelmi miniszterrel egyetértésben a belügyminiszter adott ki. A katonai karhatalom rendeltetése az, hogy a polgári hatóságokat törvényes feladataik végrehajtásában, különösen pedig az állami és társadalmi rend és közbiztonság fenntartására, illetőleg helyreállítására irányuló működésükben támogassa olyan esetekben, amikor a polgári hatóságok rendelkezése alá tartozó rendészeti alakulatok – a rendőrség (városokban) és a csendőrség (vidéken) – erre a célra nem elegendőek. A katonai karhatalom igénybevétele a közrend fenntartására hivatott közigazgatási (polgári) hatóság által történik. Ha a karhatalom kirendelésének szükségessége kellő időben előrelátható vagy ha a késedelemből veszély nem származik, az illetékes hatóságok a katonai karhatalom kirendelése érdekében a belügyminiszterhez fordulnak. Ha a karhatalom kirendelésének szüksége hirtelen áll be és a késedelem veszéllyel jár, a hatóságok közvetlenül fordulhatnak a helyben állomásozó helyőrség parancsnokához.

A katonai karhatalmat igényelhatték a csendőrparancsnokok, a budapesti rendőrség főkapitánya, az állami rendőrkapitányságok vezetői, a vámőrség parancsnokai, a folyamőrség felügyelője, illetve az

²² 25050/1923. (I.5.) HM r. szabályzat a karhatalmi szolgálat ellátására, Honvédségi Közlöny, LI. évf. (1924) 2. sz. 6.o.

²³ A m. kir. belügyminiszter 1926. évi 4.132/1925. B. M. eln. számú körrendelete, a katonai karhatalom igénybevételéről és alkalmazásáról. (1926. évi április hó 15.)

államvasutak és magánvasutak igazgatóságai. A karhatalom kirendelésére a területileg illetékes honvédparancsnokságok vannak hivatva.

A katonai karhatalom a rendészeti alakulatok szaktevékenységében közvetlenül sohasem vehet részt, hanem csak arra van hivatva, hogy a hatóságokat és rendészeti közegeiket oltalmazza és rendelkezéseiknek a szükséges nyomatékot megadja. A karhatalmi csapatok közvetlen rendőri vagy közbiztonsági végrehajtó szolgálatra nem alkalmazhatók. Ilyen feladatok teljesítése a rendészeti alakulatok (közegek) kötelessége. A karhatalmi csapatok minden egyes csoportjánál rendészeti közegeknek kell jelen lenniük.

A fegyver használatát – amikor csak lehetséges – a rend helyreállítására irányuló békés kísérletek előzik meg. A karhatalom parancsnoka a fegyveres beavatkozás megkezdése előtt egy-két világítórakéta (világítótöltény) fellövetésével jelezheti a fegyveres beavatkozás kezdetét. A fegyveres erőszak alkalmazásának zavargások és lázadások, tömegmozgalmak, illetve tömegesen elkövetett erőszakos cselekmények bekövetkezte esetében van helye.

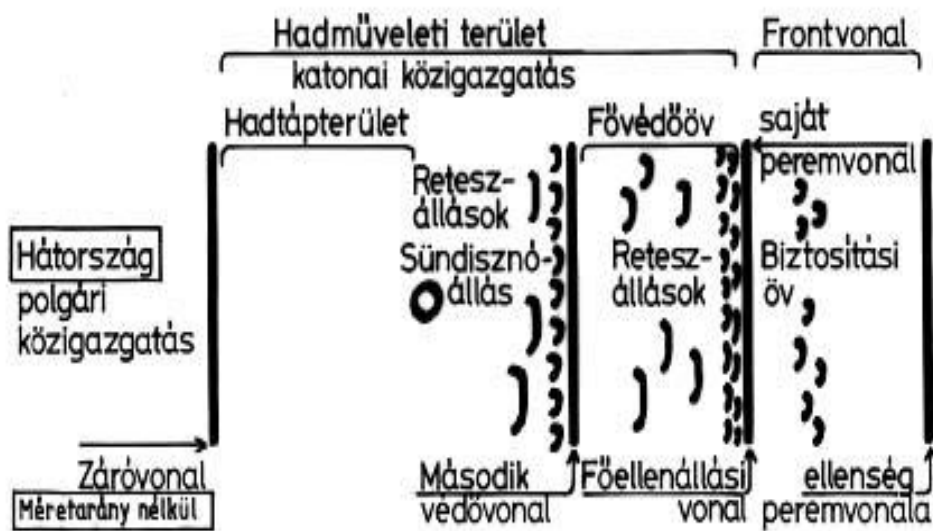
Felkelés, lázongás vagy forradalmi mozgalmak esetén a honvédparancsnokságoknak a közigazgatási hatóságokkal együttműködve különösen elő kell készülniük **az állami távíró és távbeszélő intézmények szakszerű támogatására**, amely célra ilyen esetben a honvédelmi és a kereskedelemügyi miniszter által együttesen megállapított rendkívüli intézkedések lépnek érvénybe.

A katonai karhatalom *elemi csapások – árvíz, vasúti forgalmi zavarok, tűzvész* – esetén is bevethető. A csapatok magatartását tűzvész alkalmával a honvéd állomásparancsnok a helyi rendőri hatóságokkal egyetértve, külön utasítással szabályozza. 1930-ban „a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter egyeztetését követően a Karhatalmi Főparancsnokság elrendelhetette rendvédelmi alakulatok részvételét is az országos karhatalmi összevonásban. Ezen esetben az érintett, elsősorban *csendőr-, Budapesten rendőralakulat a honvéd karhatalmi parancsnok alárendeltségébe lépett*. Így került például a fővárosi rendőr karhatalom – karhatalmi őrzászlóalj, azon belül lovasszázad, páncélgépjárműves század 10 Ansaldo kisharckocsival és 2 Csaba páncélgépkocsival – az 1. vegyesdandár-parancsnok alárendeltségébe.”²⁴

²⁴ Ravasz István: A Magyar Királyi Honvédség karhatalmi alkalmazásának szabályozása a Horthy-korban, császári és királyi előzményekkel. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) HU-ISSN 1216-6774 XXV.évf. (2015) 47-48-49-50.sz.

3.1.2. Hadtápterület

A **haderő hadtápterülete** a hadműveleti terület részét képező, annak hátsó határához igazodó, a Fővezérség által kijelölt övezet. Kiterjedése a hadtest vonatkörletétől²⁵ a záróvonalig tartott, határait a hadműveleti helyzettől függően, ahhoz igazítva jelölték ki.

1. számú ábra. A hadtápterület elhelyezkedése a hadműveleti területen belül

A **záróvonal** az a meghatározott terepszakasz volt a hadműveleti terület hátsó határához igazodó, amely elválasztotta a *katonai közigazgatás hatálya alá eső területet a polgári közigazgatás területétől*. A záróvonalat csak az illetékes katonai parancsnokság engedélyével lehetett átlépni – ennek az engedélynek a meglétét, a mozgás jogosságát azonban valamilyen ellenőrző szervnek – *tábori rendészeti közegeknek* – ellenőriznie, felügyelnie kellett, még a hadtápterületen. Magyarországon a II. világháború során először Magyarország német megszállásakor létesítettek záróvonalat a Tisza vonalán, 1944. március 19-26. között, majd attól kezdve folyamatosan a mindenkor hadműveleti terület hátsó határára.²⁶

²⁵ Korabeli fogalom, a hadtáp fogatolt oszlopának körletéről van szó.

²⁶ Dr. Ravasz István – Dr. Sipos Péter (szerk.): Magyarország a II. világháborúban. Lexikon. Petit Real Könyvkiadó. Budapest.

A záróvonal fogalma a **magyar főváros ostromakor** értelmetlenné vált, itt a hátszág egybeesett a hadtápterülettel. A századfordulóra Budapest több mint 700 000 lakosú világvárossá fejlődött. A lakosság az 1930-as évek meghaladta az egymilliót, emellett a főváros körül kialakult egy agglomerációs gyűrű, amelynek falvai, községei számtalan szállal kötődtek a fővároshoz. A városrészeket 10 közúti és 2 vasúti híd kötötte össze egymással a Duna felett. Az angyalföldi Váci út „a magyar gépipar főutcája” volt. Kőbányán, majd Weiss Manfréd működésével Csepelen is fellendült az ipar. 1944-re a fővárosban és vonzáskörzetében élt az ország lakosságának egyötöde, az ipari termelés 70%-a innen került ki, s a tudományos élet képviselőinek 80%-a a fővárost választotta lakhelyül. Budapest területén a MÁV-nak három országosan kiemelkedő jelentőségű személypályaudvara (Keleti, Nyugati és Déli), további négy a vasúti teherforgalomban kiemelt szerepkörű hálózati pályaudvara (Kelenföld, Ferencváros, Rákosrendező, Józsefvárosi) volt. A háborús front – a korábbi amerikai szőnyegbombázásokat nem számítva – 1944 késő őszén ért Budapestre.

A hadtápterületen mozgott és tevékenykedett a hadsereg seregvonata²⁷, az ott található *erőforrások kihasználásával*. Területén az ellátás és a rend biztosítása érdekében *a polgári helyett katonai közigazgatást vezettek be*. Határát a hátszág felől csak engedéllyel volt szabad átlépni. A hadtápterületen az erőforrások kihasználását és a rend fenntartását a Fővezérség szállásmesterének irányítása alatt hadtápkörlet-parancsnokságok, valamint *hadtápszászlóalj*ak, munkás- és építőosztagok biztosították a *tábori csendőr szolgálattal* együttműködve.

3.2. A hadtápterület biztosítása: a hadtápszolgálat, a tábori rendészeti szolgálat, a tábori csendőrség, a csapatcsendőrség és a hadtápcsendőr zászlóalj

3.2.1. A hadtápszolgálat és a tábori rendészeti szolgálat

A **Magyar Királyi Honvédség hadtápellátása feladatrendszeréhez kötődő szervezeteinek** tevékenysége között számos karhatalmi-rendészeti feladat is megtalálható volt. „A **hadtápszolgálat** – mint szolgálati ág – hivatása volt a *hadműveleti terület katonai közigazgatása*. ... **Nyomatékosan kell itt hangsúlyozni, hogy korunk korszerű hadtápszolgálatában, de szervezeti formájában sem azonos a ... Horthy-hadseregben kialakított hadtápszolgálattal.** A Horthy-hadseregben a hadtápszolgálat **nem katonai anyagellátó,**

²⁷ Korabeli szóhasználat, a hadtáp fogatolt szállítóoszlopát jelenti.

hanem amint az a nemzeti hadseregben megvalósult, a fővezérség (vezérkar) közvetlen alárendeltségébe kifejezetten „katonai közigazgatást” ellátó tevékenységet végzett.”²⁸ A hadtápszervezetek csúcsán „az V/a vezérkari, vagyis a „*hadtáposztály*” irányította az ország *katonai közigazgatását*. Feladatát képezte többek között: *a közutak forgalmának biztosítása*, a helyi polgári hatóságok közigazgatási munkájának irányítása, *a polgári lakosság munkavégzésének, fegyverviselésének szabályozása*, *a kijárási tilalmak elrendelése*, kémkedés és ellenséges propaganda meggátlása, *a forradalmi személyek részére internáló- és munkatáborok létesítése*. Az osztályhoz tartozott a **hadianyaggyárak**, *hadiüzemek termelésének beindítása, irányítása*. A hadtáposztály alárendelt szervei *kutatták fel a polgári lakosságnál az elrejtett fegyvereket, lőszereket, egyéb katonai felszerelési cikkeket*. Ugyancsak az V/a osztály biztosította a hadműveleti vezetéshez és a harc megvívásához nélkülözhetetlen híradóanyagokat, fegyverzetet, lőszert, továbbá a hadseregen belüli anyagelosztást és a vasúti, forgalmi anyagszállításokat. E feladatok végrehajtására **a hadtáposztály alárendeltségébe** folyamatosan megfelelő, irányító parancsnokságokat, **rendfenntartó, karhatalmi**, műszaki, munkás **alakulatokat szerveztek** ...²⁹ Hadtápszolgálat a M. Kir. Honvédségben csak a hadi hadrendben működött a visszacsatolt – felvidéki, kárpát-ukrajnai, erdélyi és délvidéki – területeken a polgári közigazgatás bevezetéséig, és háború alatt a 2. magyar hadsereg, valamint a megszálló hadsereg által átmenetileg birtokolt front mögötti területeken, mint katonai közigazgatási szolgálat végezte feladatait. A *hadtápszolgálat* szerveit csak mozgósításkor állították fel. *Irányító szervei* a vezérkar (fővezérség) szállításmestere, *végrehajtó szervei* a hadtápkörlet-, a hadtápalkörlet- és a hadtápállomás-parancsnok-ságok voltak. Állományuk egy-egy idősebb fegyvernembeli ezredes, alezredes parancsnoksága alatt egy segédtisztből, 1-2 műszaki tisztből, egy hadbiztosból és néhány írnokból állt. Ezek alárendeltségébe szükség szerint különböző műszaki, hídépítő, vasútépítő stb. alakulatokat, munkásszázadokat **és rendfenntartó, úgynevezett hadtápzászlóaljkat szerveztek**. Ez utóbbiak parancsnoki állományát főleg *hivatásos csendőrtisztekből*, -altisztekből állították össze. A hadtápzászlóaljok vulgárisan tehát a megszállt területeken a „vezérkari csendőrség” szerepét töltötték be.”²⁹

²⁸ Nagy Sándor – Pisztrai László – Tóth József – Zimonyi István: A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története. Zrínyi Katonai Kiadó - MN Hadtápfőnökség, Budapest, 1984. 398-399. o.

²⁹ Nagy Sándor – Pisztrai László – Tóth József – Zimonyi István: A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története. Zrínyi Katonai Kiadó - MN Hadtápfőnökség, Budapest, 1984. 388-389. o.

A **tábori rendészeti szolgálat** ellátásáért a térparancsnokságok (helyőrség-parancsnokságok), illetve:

- a **tábori csendőrosztagok** (klasszikus csendőri erő a haderőhöz vezényelve);
- a csapatoknál a **csapatcsendőrök** (a honvédség állományából kiállított belső katonai rendész szolgálat);
- továbbá a **hadtápcsendőrség** és a **hadtápzászlóalj** (csendőrök és katonák vegyesen) voltak felelősek.

Tábori rendészeti szolgálatra a honvédség állományából is vezényelhettek katonát. A hadra kelt sereg **tábori rendészeti szolgálatának irányítására**, vezetésére a **Fővezérség hírszerző és kémelhárító osztályán (2.vkf. osztály) belül egy tábori rendészeti alosztályt hoztak létre**, amelynek vezetője, egy magas rendfokozatú csendőrtiszt volt egyben a tábori rendészet főnöke. A tábori rendészeti (együttal kémelhárító) szolgálatot a hírszerző (vezérkari) tiszt irányította a seregtest parancsnokságoknál.

3.2.2. Csapatcsendőrség

A csapatrendőrséget a *honvédségen belüli katonai rendészeti elemként* működtették – a csapatoktól vezényléssel –, amelyet a *honvédség személyi állományából alakítottak ki* megfelelő felkészítés után, meghatározott időtartamú szolgálati jelleggel (egy napra, egy gyakorlat idejére stb.). A **csapatcsendőrök** (a honvédség saját szervezete) az ezredparancsnokságok által kiválasztott, közbiztonsági szolgálatra kiképzetlen honvédekből álltak. Szolgálatuk alatt „Csapatcsendőr” megkülönböztető jelzést (jelvényt) viseltek. A *csapatcsendőrség alapvetően az alsóbb parancsnokságokon* (zászlóalj, ezred, hadosztály) *tevékenykedett*.

A csapatcsendőrség létszáma csekély, képzettsége alacsony szintű volt (összevetve pl. a tábori csendőrséggel), amely hatásköre csak az alsóbb szintű katonai szervezet állományának belső rendjére terjedt ki. Hadműveleti területen mégis jelentős felelősség hárult rá olyan esetben, mint amilyen a doni áttörést követő rendezetlen visszavonulás volt. Ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy nagyobb létszámú, jobban szervezett és képzett katonairendész-szervezetre van szükség. „A Don-menti vereség tapasztalatai alapján számos javaslat született a *csapatcsendőrség átszervezésére* ... 1944-ben a csapatcsendőri létszámot jelentősen emelték. Egy-egy gyalogezred törzsében 1 fő tiszt, 1 hivatásos csendőr tiszthelyettes, 6 tiszthelyettes, 6 tiszt és 24 honvéd alkotta

a csapatcsendőri állományt.”³⁰ Az ezredenként 38 fős csapatcsendőri állomány sem volt azonban jelentős. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy *a tábori csendőrség egy tagjával is bővült a csapatcsendőr-szakasz*, amely növelte rendvédelmi tevékenységük szakmai színvonalát.

3.2.3. Tábori csendőrség

A Magyar Királyi Honvédség 1924-es harcászati szabályzata és a vonatkozó mozgósítási utasítás kimondta, hogy a **tábori csendőrséget** a Magyar Királyi Csendőrség állományából kell felállítani. Ennek oka a magyar történelmi hagyományokon túl a Magyar Királyi Csendőrség személyi állományának jogállásában és felkészítésében kerecsendő. A tábori csendőrséget azonban csak a haderő mozgósítása esetén állították fel a Magyar Királyi Csendőrség tartalékos és tényleges állományából. A tábori csendőrség hivatalos felállítására 1938-ban került sor.³¹ A tábori csendőrség a csendőrség honvédséghez vezényelt szervezeti eleme volt, a csendőrség saját hivatásos és tartalékos állományából állította ki. Amint egy csendőrtiszt írja: „A **tábori csendőrséget** 1938-1944 között alkalmazták. A m. kir. Honvédségen belül a tábori csendőrség legfontosabb feladata a *kémelhárítás és hírszerzés* mellett a hadsereg belső rendjének, fegyelmének fenntartása volt.”³² Összlétszáma 1200-1500 fő között mozgott.

A hadműveleti területen a *tábori rendészeti szolgálatot* a Honvédelmi Minisztérium a **tábori csendőrségre** bízta. Feladatuk a honvédség fegyelmének fenntartása, a honvédek ellenőrzése, ha köteléken kívül voltak (eltávozás, szabadság), az ellenség támadása esetén a pánik és visszavonulás megakadályozása, a rekvirálási szabályok betartásának ellenőrzése volt. A tábori csendőrökre háruló háborús feladatok közül a legfontosabb a *katonaszökevények, a lemaradozók, valamint az arcvonal mögött kóborló katonai személyek üldözése volt*. A tábori csendőrök feladata volt a tábori rendőri, karhatalmi, futár, kísérő, küldönc, biztonsági szolgálat is. *Emellett bizonyos kémelhárítási és hírszerzési lehetőségeik is voltak*. A tábori csendőrségnek három lényeges szolgálatot kellett ellátnia: rendfenntartó, ellenőrző, illetve útrendészeti szolgálatot. Emellett a hadműveleti területen – amely 1944-ben már Magyarországon húzódott – a hadműveleti záróvonal, az ellenőrző átengedő pontok, illetve az érintett területen harcoló csapatok mögöttes területeinek a biztosítását látták el.

³⁰ Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség Rubicon, 2010. évi 1. szám, 30. o.

³¹ Tábori csendőrség szervezésére a haderő mozgósításakor volt lehetőség.

³² Máté Ferenc főhadnagy: Hadtápcsendőrség. Csendőrségi Lapok, 1939. aug. 1.

Egy tábori csendőrsztag rendészeti feladatai a következők voltak: a harcoló alakulatoknál az arcvonalat elhagyott honvédek feltartóztatása, az önhibájukon kívül az alakulatuktól elszakadt honvédek irányítása, az ellenség által elhagyott fegyverek, raktárak, kincstári ingóságok lefoglalása, fosztogatások megakadályozása, kémelhárítás, a *honvédség érdekeit szolgáló műtárgyak megrongálói elleni eljárás*, a katonaszökevények felkutatása.

A tábori csendőrség **mozgó és telepített alakulatokra** oszlott. A mozgó táboricsendőr-alakulatok a hadra kelt sereg körletében, míg a *telepített alakulatok a rendszeres katonai közigazgatás alatt álló területeken tevékenykedtek*. Minden törzs- és főhadiszálláshoz egy **táboricsendőr-osztagot** osztottak be. A magasabb parancsnokságok táboricsendőr-alakulataihoz, egy-két kémelhárító, nyomozó szolgálatban jártas csendőr is be volt osztva. Az állomány részben a csendőri állományból volt vezényelhető a tábori rendészet feladatainak ellátásához. A tábori csendőrség tisztjeit és gyalogcsendőreit mozgósításkor a békében is fennálló csendőrségtől vették át, míg a lovasscsendőröket a lovasság adta. *Tábori csendőr nyomozóosztag* felállítására is sor került 1943-ban. A nyomozó osztagnak az egész országra, ill. az egész hadműveleti területre kiterjedő nyomozói, felderítői jogköre volt. Feladata volt a kémkedés, illetve a csapatoknál elkövetett bűncselekmények felderítése, továbbá polgári egyénnel szembeni eljárás (pl.: partizánmozgalmak felderítése, politikai bűncselekmények kivizsgálása). *A tábori csendőrség az 1944. októberi nyilas hatalomátvételt követően szűnt meg, illetve alakult át.*

3.2.4. A hadtápcsendőrség és a hadtápzászlóalj

A hadtápterületen a „tábori rendészeti szervek másik válfaja a **hadtápcsendőrség** volt, mely a *hadsereg hadtápterületén a közbiztonsági és tábori rendészeti szolgálatot látta el.*”³³ A **hadtápzászlóalj** szervezésekor a tartalékos szervezeti jelleg és a rendészeti célú alkalmazás, mint feladat, egyaránt megjelent. A „**hadtápzászlóalj** a Honvédség **tábori rendészeti** szervei közé tartozó, katonai közigazgatási területen **közbiztonsági és rendészeti feladatokat ellátó alakulat**. **Csendőr törzstisztek vezették**, több mint 1000 fős állományuk zömével **tartalékos**, ill. **póttartalékos** volt. A hadtápzászlóaljat hadtestenként szervezték ... Általában 4 puskás századból, 1-1 géppuskás, illetve **táboricsendőr-szakaszból** álltak. Az erdélyi bevonulásban (1940) és a délvidéki hadműveletben (1941) érintett hadtestek állítottak

³³ Máté Ferenc főhadnagy: Hadtápcsendőrség. Csendőrségi Lapok, 1939. aug. 1.

fel először hadtápszászlóaljat, amelyek a katonai közigazgatás megszűntével pár hónap után visszatérhettek. 1941. július 24-től a Kárpát-csoport alárendeltségében a 106., 107. és 108. hadtápszászlóalj került ki Ukrajnába, ezeket még az év végével visszaszállították a hátországba. A 2. magyar hadsereg kötelékébe a 101., 102., 105., 106., 108. és 109. hadtápszászlóaljat osztották be ... **A közigazgatási és rendészeti szolgálat mellett feladatuk közé tartozott még a közutak és vasútvonalak biztosítása, illetékességi körzeteikben a partizántevékenység letörése, elhagyott hadianyagok felkutatása és összegyűjtése. Segédkeztek a terménybetakarításban és -szállításban ... Táboricsendőr-szakaszaikat felhasználták visszaözönlő csapatrészek felfogására, s rendfenntartásra is.**"³⁴

A **hadtápszászlóalj** 4 századában az idősebb, a honvédségtől származó tisztek és legénység mellett a zászlóaljparancsnok, a nyomozótiszt és a **csendőrszakasz** parancsnoka hivatásos csendőrtiszt volt. A **hadtápszászlóalj csendőrszakasza (hadtápcsendőrség)** 30-40 főből állt, mind hivatásos csendőrök voltak.

A 2. hadsereg felállításakor a hadsereg-parancsnokság, valamint a három hadtestparancsnokság egy-egy **hadtápszászlóaljat** és egy-egy **táboricsendőr-osztagot** kapott, amelyek szakmailag a hadsereg tábori rendészeti főnöke alá tartoztak. A **hadtápszászlóaljak** leginkább a *hadtestek vonatkörletében állomásoztak. Legfontosabb feladataik a hadi szempontból fontos raktárak, hidak, villanytelepek és vasútvonalak őrzése voltak.*

A **hadtápcsendőr zászlóaljak** létszámuknál fogva alkalmasak voltak *karhatalmi feladatok* ellátására a haderő hadtápterületén. A katonai közigazgatás által felállított különféle hadifogoly- és gyűjtőtáborok őrzését is a **hadtápcsendőr zászlóaljak** látták el.

A *hadtápszászlóaljak szervezésének, illetve eredményességének korlátja* éppen a táboricsendőr-hiány volt. A kis létszámú felállított táboricsendőr-alakulatok a hadra kelt sereg *magasabb parancsnokságaihoz* és *hadtáp alakulataihoz* kerültek **tábori- és részben hadtápcsendőri** szolgálatra (6 db hadtápszászlóaljhoz). **Ilyen módon a tábori csendőrség egyébként is korlátozott létszámú erői több irányba kerültek szétszétásra – köztük a hadtápszervezetek (hadtápszászlóaljak) felé – amely tovább fokozta a táboricsendőr-hiányt.** Dr. Szakály Sándor kimutatásai alapján „A Magyar Királyi Honvédség

³⁴ Dr. Ravasz István – Dr. Sipos Péter (szerk.): Magyarország a II. világháborúban. Lexikon. Petit Real Könyvkiadó. Budapest.

esetében ... a szabályzatokban, előírásokban rögzített tábori csendőr beosztások szerint ... **legalább 3500-5000 tábori csendőrré lett volna szükség** ... azonban a Magyar Királyi Csendőrség állományából ... a létszám maximum tíz százalékát, mintegy 1500-1700 főt lehetett ezen feladatok ellátására vezényelni.”³⁵ Az alkalmazott létszámnak legalább a háromszorosára lett volna szükség. Mivel az olyan speciális első-vonalbeli táboricsendőr-feladatok, mint a kémelhárítás, illetve hírszerzés speciális képzettséget igényeltek és kiemelten fontosak voltak, a tábori csendőrök elosztása során kisebb hangsúly esett a hadtápszervezetek táboricsendőr-beosztásainak feltöltésére (hadtápszászlóaljok csendőrtörzstiszti beosztásai és csendőrszakaszai.)

(A szerzők köszönetet mondanak Dr. Bartha Ákosnak, az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársának, ill. Prof. Dr. Szakály Sándor hadtörténésznek, az MTA doktorának a konzultációs lehetőségért és a javaslatokért.)

Források

25050/1923. (I.5.) HM r. szabályzat a karhatalmi szolgálat ellátására, Honvédségi Közlöny, LI. évf. (1924) 2. sz. 6.o.

A m. kir. belügyminiszter 1926. évi 4.132/1925. B. M. eln. számú körrendelete, a katonai karhatalom igénybevételéről és alkalmazásáról. (1926. évi április hó 15.)

Bartha Ákos: A Kisegítő Honvéd Karhatalom és az ellenállás Budapesten, 1944–1945. Századok, 2020. évi 2. szám, 281. o.

Dr. Ravasz István – Dr. Sipos Péter (szerk.): Magyarország a II. világháborúban. Lexikon. Petit Real Könyvkiadó. Budapest.

Dr. Ravasz István: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914 – 1945. Petit Real Könyvkiadó. Budapest.

Máté Ferenc főhadnagy: Hadtápcsendőrség. Csendőrségi Lapok, 1939. augusztus 1.

Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásig. II és III. rész. In: Hadtudományi Szemle. 2016/4. (154-182. o.), 2017/3. (78-106. o.)

³⁵ Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség. Rubicon, 2010. évi 1. szám, 27.o.

Molnár Gábor: A területvédelem és a területvédelmi erőkkel kapcsolatos különböző értelmezések, meghatározások. In: Hadtudomány és a XXI. század. 2018. Doktoranduszok Országos Szövetsége. Hadtudományi Osztály. 157–172. o.

Nagy Sándor - Pisztrai László - Tóth József - Zimonyi István: A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története. Zrínyi Katonai Kiadó - MN Hadtápfőnökség, Budapest, 1984. 398-399. o.

1962/1876. HM kr. (VI.13.) valamennyi magyar korona területén levő törvényhatósághoz a katonai karhatalmak igénybevétele tárgyában, Magyarországi Rendeleték Tára X. évf. (1876) 285-289.o.

Ravasz István: A Magyar Királyi Honvédség karhatalmi alkalmazásának szabályozása a Horthy-korban, császári és királyi előzményekkel. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) HU-ISSN 1216-6774 XXV.évf. (2015) 47-48-49-50.sz.

Roberts, Adam: Nations in Arms. The Theory and Practice of Territorial Defence. Palgrave Macmillan. 1986. 34. o.

Sharp, Gene: Sharp's Dictionary of Power and Struggle: Language of Civil Resistance in Conflicts. Oxford University Press. 2012. o. 111. o.

Sullivan, Larry E.: Encyclopedia of Law Enforcement. Vol. 3. Sage Publications. 2005. 1089-1092. o.

Szabó József (főszerk.): Hadtudományi Lexikon. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 1325. o.

Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség. Rubicon, 2010. évi 1. szám, 27. o.

Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség, Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest, 1990.

H.M.58,200/Eln.1942 számú rendelet

„Emlékeztető a Tábori Biztonsági szolgálat” c. utasítás H.M. 1944.

Tolnai Gábor: Városi vasúti területek változásának és jelenlegi környezeti állapotának vizsgálata légifelvételek alapján. Távérzékelési technológiák és térinformatika online folyóirat. 2012. évi 2. szám. <http://www.rsgis.hu/RS&GIS-2012-2-2.html>

Vedó Attila: A Magyar Királyi Csendőrség az európai csendőr-testületek családjában, In: Hack Péter – Koósné Mohácsi Barbara (szerk.): Emberek őrzője, tanulmányok Lőrincz József tiszteletére, Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó, 135-149.o.

Vedó Attila: A Magyar Királyi Csendőrség karhatalmi tevékenysége, In: Parádi József – Vedó Attila: A polgári magyar állam karhatalmi tevékenységének szabályozása 1867-1944., Budapest, 2018., Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 71-122.o.

Mendershausen, Horst: Territorial Defence in NATO and Non-NATO Europe. R-1184-ISA. Rand. 1973. 1-2. o.

Szászi András: A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945 3.: Repertórium (Levéltári leltárak 15. Budapest, 1961) I. Belügyminisztérium

A kormány 38lo/1943.számú rendelete. Budapesti Közlöny július 21-i, szerdai szám In: Dékány Endre szerk.: Magyar Nemzet 1938. aug. 25. – 1944. márc. 22. Repertórium (1943. január–1944. március) (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek. Napilapok repertóriumai, Budapest, 1991)